

Loppuraportti

**Digitaalinen teksti ja e-kirjanlukijat
Turun kaupunginkirjaston osuus projektiin**

Aija Laine
Turun kaupunginkirjasto
30.3.2011

1. Taustaa	2
2. Projektin tavoite ja päätehtävät	2
3. Projektin toteutus	3
3.1 Lukulaitteet	3
3.1.1 Laitteiden elinkaari	4
3.1.2 Lainauskäytännöt	4
3.1.3 Laitteiden käsittelyn ongelmakohtia	5
3.2 Aineisto	6
3.3 Opastus	7
3.4 Asiakaskysely	8
4. Muut tutkimukset	9
5. Tulevaisuus	10
5.1 Mobiililaitteet	10
6. Yhteenveto ja opastus kirjastoille	11

1. Taustaa

Turun kaupunginkirjasto osallistui Helsingin kaupunginkirjaston hallinnoimaan projektiin *Digitaalinen teksti ja e-kirjanlukijat* ajalla 4/2010 – 3/2011. Turun osuuden toteutti Aija Laine siten, että hänen työajastaan käytettiin projektiin 30 %. Turussa projektin ohjausryhmään kuuluivat kirjastotoimenjohtaja Inkeri Näätäsaari ja palvelujohtaja Ulla-Maija Maunu.

Turun kaupunginkirjastossa aloitettiin e-kirjojen lukulaitteiden lainaus lokakuussa 2009. Palvelu sai osakseen suurta mielenkiintoa sekä asiakkaiden, että median puolelta. Helmet – kirjastoissa puolestaan lukulaitteiden lainaus aloitettiin keväällä 2010. Uuden palvelun myötä tuli tarvetta tutkia aihetta tarkemmin ja löytää yhteisiä toimintamalleja koko kirjastokentälle.

2. Projektin tavoite ja päätehtävät

Turun osalta projektin tavoitteeksi määriteltiin mm. eri lukulaitemallien testaus, uusien toimintatapojen kartoittaminen, lukulaitteista tiedottaminen mm. erilaisissa tapahtumissa ja yhteisen ohjeistuksen laatiminen koko kirjastokentälle.

Päätehtäviksi sovittiin seuraavat:

1. Selvitetään lukulaitteiden lainausta siten, että koko palveluketju toimisi mahdollisimman sujuvasti.
2. Testataan eri lukulaitemallien soveltuvuutta kirjastokäyttöön.
3. Suunnitellaan yhteistyössä Helsingin kaupunginkirjaston kanssa, miten markkinoille tulevia sähköisiä aineistoja voidaan ottaa käyttöön kirjastoissa.
4. Kerätään aktiivisesti käyttäjäpalautetta hyödyntämällä mm. sosiaalista mediaa.
5. Kirjaston kokemusten ja käyttäjäpalautteen perusteella laaditaan toimintaohjeet koko kirjastokentän käyttöön. Tällä helpotetaan lukulaitteiden ja e-aineistojen käyttöönottoa muissa kirjastoissa.
6. Suunnitellaan tiedotus- ja keskustelukanavat projektiin liittyvistä asioista koko kirjastokentälle. Tämä osio tehdään yhdessä Helsingin kaupunginkirjaston kanssa.
7. Tehdään lukulaitteita ja sähkökirjoja ja niiden käyttöä tunnetuksi Suomessa. Osallistutaan tapahtumiin ja koulutuksiin, sekä käydään luennoimassa ja kertomassa projektin tavoitteista ja tuloksista. Järjestetään yhdessä Helsingin kaupunginkirjaston kanssa aiheeseen liittyvät messutapahtumat Helsingissä ja Turussa.
8. Laaditaan ohjeistus henkilökunnan ja asiakkaiden kouluttamiseen siten, että sitä voidaan hyödyntää myös muissa Suomen yleisissä kirjastoissa.

3. Projektin toteutus

Projekti aloitettiin virallisesti 1.4.2010 ja se jatkui 31.3.2011 saakka. Toteutuksen raportointi on jaettu tässä raportissa pääkohtiin, joita ovat: lukulaitteet, aineisto, asiakaskysely ja opastus.

3.1 Lukulaitteet

Alkuvaiheessa, lokakuussa 2009 Turun kaupunginkirjaston valikoimiin kuului kuusi lukulaitetta, kahta eri laitemallia; Bebook One ja Cybook Gen3. Valikoimiin lisättiin pian aloituksen jälkeen Cybookin uudempi malli Cybook Opus. Laitteiden kysyntä oli koko ajan suurta ja valikoimaa lisättiin kesällä 2010 kahdella uudella laitteella, jotka molemmat olivat Sony PRS-600 – mallia.

Loppuvuodesta 2010 valikoimaa lisättiin edelleen niin, että kokonaislaitemäärä oli 25 kappaletta ja merkkivalikoima laajeni yhdeksään eri malliin. Lisäksi hankittiin kaksi tablet-taulutietokonetta.

Turun kaupunginkirjaston kokonaislaitehankinta 2009 - 2010, edeten vanhimmasta uudempaan:

<i>Laite</i>	<i>Ominaisuudet</i>	<i>Määrä</i>	<i>Navigointi</i>	<i>WLAN</i>	<i>Valmistaja</i>
Cybook Gen3	sähkömuste	4	näppäinnavigointi	ei	Booken
Bebook One	sähkömuste	2	näppäinnavigointi	ei	Endless Ideas
Cybook Opus	sähkömuste	2	näppäinnavigointi	ei	Booken
Sony PRS-600	sähkömuste	1	kosketusnäyttö	ei	Sony
Sony PRS-650	sähkömuste	1	kosketusnäyttö	ei	Sony
SIGMATek EBKT-101	värit	2	näppäinnavigointi	ei	Sigmatek
Mreader 605	sähkömuste	2	kosketusnäyttö	on	Million-e
Elonex Ebook 500EB	värit	4	näppäinnavigointi	ei	Elonex
Bebook Neo	sähkömuste	6	kosketusnäyttö	on	Endless Ideas
Samsung Galaxy Tab	värit	2	kosketusnäyttö	on	Samsung

3.1.1 Laitteiden elinkaari

Laittevalikoiman koko on nyttemmin pienentynyt alkuperäisestä. Ensimmäisinä hankituista laitteista on osa jouduttu jo poistamaan kokoelmasta. Kaikkiaan kokoelmista on poistettu kolme laitetta, mutta odotettavissa on, että vanhimmasta laitekannasta joudutaan tekemään lähiaikoina lisää poistoja.

Asiakaskunta on kohdellut laitteita hyvin, eikä varsinaisia rikkoutumisia ja laitteiden korvaustapauksia ole sattunut. Poistojen syinä on lähinnä ollut laitteiden kuluminen. Kirjastossa laitteet ovat olleet kovassa käytössä. Laitteita joudutaan lataamaan usein, ja latausta ei aina pystytä valvomaan niin, että noudatettaisiin suositeltua latausaikaa. Tämä vähentää akun kestoa.

Lukulaitteen keskimääräistä käyttöikä on vaikea arvioida vielä tässä vaiheessa. Hyvin todennäköistä on, että värinäytölliset mallit saattavat kestää lyhyemmän ajan kuin perinteiset sähkömusteteknologialla toimivat. Laitteita hankkiessa kannatta kuitenkin varautua siihen, että myös poistoja joudutaan tekemään muutaman vuoden sisällä hankinnasta.

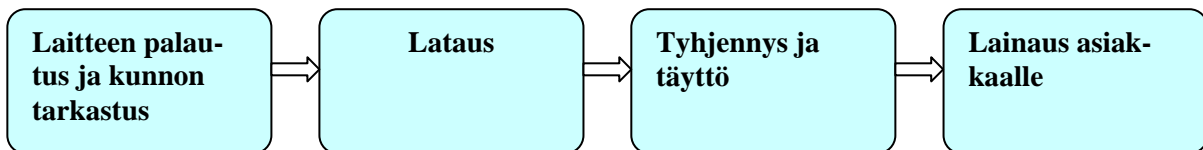
3.1.2 Lainauskäytännöt

Turun kaupunginkirjastossa lukulaitteita on lainattu pääkirjaston tieto-osastolta. Lainausta, palautusta ja laitteiden käsittelyä on tapahtunut kaikki samalla osastolla. Laitteiden laina-aika on kaksi viikkoa ja lisäksi valikoimiin kuuluu myös muutama käsikirjastokappale, joihin asiakkaat voivat tutustua kirjastossa. Helmikuussa 2011 lukulaitteiden lainausta aloitettiin myös Ilpoisten ja Nummen lähikirjastoissa, ja huhtikuussa myös Runosmäen kirjasto aloittaa lukulaitteiden lainauksen.

Lukulaitteet sisältävät tekijänoikeusvapaata kirjallisuutta. Laitteiden käsittely osastolla tapahtuu siten, että asiakkaan palauttaessa laitteen sen kunto tarkastetaan. Tämän jälkeen lukulaite laitetaan lataukseen. Latauksen jälkeen henkilökunta tyhjentää lukulaitteen sisällön liittämällä laitteen tietokoneeseen ja lataa tämän jälkeen muistitikulta sisällön uudelleen laitteeseen. Prosessin tarkoituksena on, että asiakas saa käyttöönsä laitteen täyteen ladattuna ja varmistetulla sisällöllä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että laitteen laina-

uskierrossa on päivän viive latauksen ja sisällön käsittelyn vuoksi. Tyhjennys ja täyttöprosessi on osoittautunut yllättävän hankalaksi, ja sen vuoksi laitteiden käsittely on pääasiassa jäänyt muutaman henkilön vastuulle.

Lukulaitteiden käsittelyprosessi kirjastossa

3.1.3 Laitteiden käsittelyn ongelmakohtia

Kirjaston toiminta-ajatuksena oli alusta lähtien tarjota asiakkaille useampia laitemalleja tutustuttavaksi. Yhteisprojektin käynnistyttyä myös projektin tehtäviin kuului erilaisiin laitemalleihin tutustuminen. Laitteiden käyttöönotto ei kuitenkaan ole sujunut ongelmitta. Henkilökunta on kokenut erilaisten laitteiden toiminnan opetteluun aikaa vieväksi ja hankalaksi. Itse käsittelyprosessi on osoittautunut myös turhan monimutkaiseksi.

Ongelmat lisääntyvät yleensä myös sen myötä kun laitteiden toiminnallisuus lisääntyy. Kirjastossa on jouduttu ratkomaan monia erilaisia laitteisiin liittyviä ongelmia. Yleisimpiä ovat olleet laitteiden toimintahäiriöt, esimerkiksi laitteen jumittuminen kesken laina-ajan. Yleensä nämä tapaukset ovat ratkenneet, kun laite on liitetty kirjastossa tietokoneeseen ja sitä on ladattu jonkin aikaa. Ongelmallisempia ovat olleet tapaukset, joissa laite on pitänyt lähettää merkkikohtaiseen huoltoon. Näin on pitänyt toimia esimerkiksi silloin, kun asiakas on onnistunut asentamaan laitteeseen lukituksen ja tätä ei ole huomattu laitteen palautuksen yhteydessä.

Uusimmissa värinäytöllisissä lukulaitteissa tulee ottaa huomioon myös huomattavasti lyhyempi akun kesto kuin varsinaisissa sähkömusteella toimivissa lukulaitteissa. Sähkömusteella toimivat laitteet kuluttavat latausta vain kun sivuja käännetään. Uudemmat mallit sen kuluttavat virtaa koko ajan. Virran kulutus on suuri, jos niillä katsotaan esimerkiksi elokuvia. Tällöin täyteen ladattu laite ei tule kestävään kahden viikon laina-ajan pituista aikaa.

Lukulaitteisiin on tullut hankinnan jälkeen uusia käyttöjärjestelmäpäivityksiä. Päivitykset täytyy yleensä tehdä laite kerrallaan SD-kortin avulla. SD-kortin alustus vaatii kirjastossa järjestelmävalvojan oikeudet, joten toimenpidettä ei pysty tekemään kuin joko omalla kotikoneellaan tai pyytämällä IT-palvelun apua. Laitevalmistajien sivuja tulisikin seurata aktiivisesti, jotta on tietoinen uusista käyttöjärjestelmäpäivityksistä.

Lukulaitteet ovat olleet ahkerasti lainassa. Kysynnässä on ehkä kuitenkin nähtävissä hienoista tasaantumista. Eräs selkeä puute nykyisin on se, että lukulaitteet eivät ole varatta-

vissa. Monet asiakkaat haluaisivat varata aineiston, koska saatavuuden seuraaminen asiakasliittymän kautta on hankalaa. Aineiston varausmahdollisuutta ei ole kuitenkaan voitu ottaa käyttöön, koska se samalla mahdollistaisi aineiston kuljetuksen toimipaikasta toiseen. Laitteet ovat helposti rikkoutuvaa aineistoa, joten kuljetusta niiden suhteen ei voida harkita.

Kirjaston lukulaitteiden lainausluvut ja hankinta-ajat 18.3.2011

Laite	Lainausmäärät	Huomioitavaa	Hankinta-aika
Cybook Gen3	32		09/09
Cybook Gen3	33		10/09
Cybook Gen3 käsikirjastokappale	20		12/09
Bebook One	33		09/09
Cybook Opus	31		11/09
Cybook Opus	26		11/09
Sony PRS-600	18		06/10
Sony PRS-650	3	(huollossa)	11/10
SIGMATek EBKT-101	7		01/11
SIGMATek EBKT-101 käsikirjastokappale	1		01/11
Mreader 605	1		01/11
Elonex Ebook 500EB		(käyttöönotto 3/11)	
Bebook Neo	2		01/11
Bebook Neo	4		01/11
Bebook Neo	4		01/11

3.2 Aineisto

Turun kaupunginkirjaston lukulaitteet sisältävät tällä hetkellä tekijänoikeusvapaata aineistoa. Turku on liittymässä Ellibs Web –kirjaston käyttäjäksi, mutta tämän raportin kirjoitushetkellä sopimuksen teko on edelleen kesken FinElibin ja Ellibs Oy:n välillä. Neuvotteluprosessi on ollut pitkä, mikä sekin osaltaan kertoo e-kirjoihin liittyvistä monista ratkaisemattomista asioista. Ellibsin aineistotarjonta ei yksinään tule olemaan riittävä yleisten kirjastojen tarpeeseen, vaan suurin tarve tulee kohdistumaan uuteen kotimaiseen tai käännettyyn kaunokirjallisuuteen ja populaariin tietokirjallisuuteen. Tilanne näiden aineistojen suhteen näyttää tällä hetkellä erittäin huolestuttavalta kirjastojen näkökulmasta. E-kirjojen käyttö ei tule ratkaisevasti lisääntymään, jos kirjaston tarjottava aineisto ei täytä suuren yleisön tarpeita.

Lukulaitteiden käyttöönoton alkuvaiheessa e-kirjojen formaattikysymykset olivat kovasti pohdinnan alla. Nykyisin suunta näyttää kääntyneen epub –formaatin puolelle. Se onkin toimivin e-kirjojen formaatti, koska se on avoin, ei siis laitesidonnainen. Epub –muotoinen e-kirja myös mukautuu hyvin lukulaitteiden näytölle ja tukee laitteiden toiminnallisuutta.

Turussa lukulaitteiden sisällöt on pääasiassa ladattu kolmelta eri sivustolta, joita ovat:

- www.gutenberg.org
- www.manybooks.com
- www.feedsbooks.net

Vapaasti ladattavaa aineistoa on paljon muutakin tarjolla verkon kautta. Esimerkiksi Creative Commons- lisenssillä merkittyä kirjallisuutta alkaa olla saatavilla yhä enemmän. Ongelmana vapaasti käytettävän aineiston suhteen on se, että se on hajallaan eri web-sivuilla. E-kirjojen käyttöä helpottaisikin suuresti, jos tekijänoikeusvapaa aineisto saataisiin koottua yhteen siten, että yhden sivuston kautta olisi pääsy koko aineistoon.

Tekijänoikeusvapaan aineiston lisäksi ostimme kesäkuussa 2010 kahteen Sony'n lukulaitteeseen Myllylahti –kustantamolta kaunokirjallisuutta, jotka ladattiin laitteisiin ja lainattiin näiden laitteiden kera. Aineiston ostolla markkinoimme samalla uusia lukulaitteita. Myöhemmin saimme myös Kirjaston Kissat sähköisen sarjakuva-albumin lahjotuksena. Kokeilu onnistui hyvin, mutta pysyvää käytäntöä tällaisesta toiminnasta ei kannata rakentaa. Asiakkaille laitteiden erilaiset sisällöt aiheuttavat hämmennystä ja henkilökunnalle eri sisältöjen lataaminen on hankalaa.

Projektin alkaessa uskoimme, että meillä olisi ollut tekijänoikeusvapaan aineiston lisäksi käytössä myös itse hankkimiamme e-kirjoja, näin olisimme pystyneet käytännössä kokeilemaan DRM-suojatun aineiston siirtoa lukulaitteisiin ja saamaan asiakaspalautetta myös tämän aineiston suhteen. Joitakin käyttäjätutkimuksia aiheesta on kuitenkin tehty ja tutkimuksen tulokset kertovat, että DRM-suojaus on koettu käyttöä hankaloittavaksi (Aaltonen et al. 2010). Asia kaipaisi kuitenkin vielä lisäselvitystä ja etenkin yleisten kirjastojen ja näiden asiakkaiden näkökulmaa asiaan.

Toivottavaa olisi ollut myös se, että olisimme voineet kokeilla käytännössä e-kirjojen näkyvyyttä kirjastojärjestelmässä. Mitä vaaditaan esimerkiksi aineiston luetteloinnilta, kun itse aineisto on digitaalisessa muodossa? Miten aineiston tulisi näkyä asiakaskäyttöliittymässä? Nämä kysymykset ovat erityisen keskeisiä digitaalisessa aineistossa, joka ei muuten näyttyä asiakkaille mitenkään. Tulisiko aineisto nostaa esille myös kirjastotilassa ja miten?

Kirjaston hankkimaan digitaaliseen aineistoon liittyy myös muita isoja kysymyksiä. Tärkeää olisi pohtia, mitä kirjasto tavoittelee e-kirja kokoelmallaan? Haluammeko omistaa kirjat vai riittääkö meille vain käyttöoikeus? Voidaanko aineiston hankinnassa ja käytössä löytää aivan uusia tapoja vanhojen toimintamallien sijaan ja luopua perinteisestä paperiseen kirjaan sidotusta ajattelutavasta?

3.3 Opastus

Lukulaitteiden ja e-kirjojen käyttöönotossa on tärkeää sekä henkilökunnan, että asiakkaiden opastus. Tieto-osastolla henkilökunnan opastus tapahtui pienissä ryhmissä. Lisäksi jokainen sai tarvittaessa myös henkilökohtaista ohjausta. Uudet työntekijät, esimerkiksi harjoittelijat opastettiin myös laitteisiin ja sisältöihin heti työjakson alkuvaiheessa. Lisäksi yhteisissä tiimipalavereissa käytiin lukulaitteisiin liittyviä asioita läpi aina, kun tilanne jollain tavalla muuttui, esimerkiksi uusien laitemallien käyttöönoton yhteydessä.

Kaikille niille lähikirjastoille, jotka ottivat laitteet kokoelmiinsa, järjestettiin myös opastustilaisuus kyseissä kirjastossa, jotta koko henkilökunta pääsisi osallistumaan opastukseen. Kirjaston muille tiimeille tarjottiin opastusmahdollisuus esimerkiksi tiimikokouksen yhteydessä.

Opastuksessa huomioitavaa
<i>Henkilökunnalle on varattava riittävästi aikaa tutustua laitteisiin.</i>
<i>Lukulaitteisiin kannattaa ladata erityyppistä aineistoa: artikkeleita, sarjakuvia, romaaneja. Näin saadaan käsitys siitä, miten laite käyttäytyy eri aineistojen kanssa.</i>
<i>Aineistossa kannatta kokeilla myös erilaisia formaatteja; pdf, epub, jpg ...</i>
<i>Jos kirjastossa on käytössä ostettuja e-kirjapalveluja, käyttöönottoon kannattaa varata enemmän aikaa, jotta aineiston lataaminen ja siirto lukulaitteelle tulee tutuksi.</i>
<i>Kaikesta opitusta ja testatusta kannattaa tehdä dokumentti ja arkistoida ne myös asiakaspalvelussa helposti saatavilla olevaan paikkaan. Asiakkaat kysyvät paljon laitteiden käyttöön liittyviä asioita, joten ohjeistus on erittäin tärkeä asiakaspalvelussa toimiville.</i>
<i>Asiakkailla voi tehdä erillisen tietopaketin lukulaitteista.</i>
<i>Lukulaitteisiin kannatta tehdä yksinkertaiset ja helpot käyttöohjeet, joilla asiakas voi käyttöönottaa laitteen.</i>
<i>Tärkeää on kokeilla, kokeilla ja kokeilla.</i>

Asiakkaita varten laadittiin jokaiseen lukulaitemalliin oma pikakäyttöopas suomen ja ruotsin kielellä. Lainaustilanteessa asiakkaita opastettiin tarvittaessa. Tarkoituksena oli myös järjestää asiakkaille oma e-kirja päivä 28.3, mutta koska Ellibsin aineisto ei ollut käytettävissä vielä tuohon päivään mennessä, asiakastilaisuus siirrettiin myöhemmäksi.

E-kirjoihin liittyviä luentoja ja esityksiä pidettiin ympäri Suomea. Lisäksi Turun kaupunginkirjasto järjesti avoimen maakuntakirjastokoulutuspäivän 9.2, johon osallistui kaikkiaan 83 henkilöä, edustaen monia eri organisaatioita.

Projektiin liittyvät luennointitilaisuudet:

Paikka	Tapahtuma	Aika
Jyväskylä	Maakuntakirjastopäivä	18.3.2010
Tampere	E-tiedon valtatie	25.3.2010
Helsinki	E-tiedon valtatie	13.4.2010
Rovaniemi	Lapin maakuntakirjastokokous	5.-6.5.2010
Tampere	Henkilöstöfoorumi	12.5.2010
Tampere	Niitä näitä maakunnista	31.5.2010
Lappeenranta	Maakuntakirjastopäivä	19.11.2011
Turku	Maakuntakirjastopäivä	9.2.2011

3.4 Asiakaskysely

Asiakkailta tullutta palautetta oli kerätty jo lukulaitteiden lainauksen aloituksesta lähtien, mutta sen kerääminen ei ollut systemaattista. Heinäkuussa 2010 Turun kaupunginkirjaston kotisivuille toteutettiin asiakaskyselylomake, jota uudistettiin hieman marraskuussa 2010. Kyselyllä kerättiin vastauksia helmikuun 2011 alkuun saakka. Yhteensä kyselyyn vastasi 283 henkilöä. Vastauksista on koottu yhteenveto, joka on tämän raportin liitteenä (Liite 1).

Asiakaspalautte lukulaitteiden lainauksesta on ollut positiivista. Suurin osa asiakkaista on nähnyt toiminnan perusteltuna ja kirjaston toimintakulttuuriin sopivana. Palautteen perusteella voisikin varovaisesti päätellä, että asiakaskuntamme on valmis näkemään kirjaston toiminnan laajempaan ja moniulotteisempaan kokonaisuutena kuin ehkä itse miellämme-kään. Monista vastauksista käy myös ilmi asiakkaiden ennakkoluuloton suhtautuminen kirjaston rooliin.

"Erityisesti tämänkaltaisen uuden teknologian esittely sopii kirjasto rooliin erinomaisesti."

"...Osa jengistä myös pitää niitä tietty myös laitteina joita oikeasti käytetään sisältöjen lukemiseen, mutta se ei ole tässä pointtina vaan se, että kirjasto voi ja on minusta hyvä asia että kirjasto antaa mahdollisuuden tutustua uuteen teknologiaan vaikkei tekniikka olisikaan vielä kypsää. Samoin se antaa kirjaston omallekin henkilökunnalle mahdollisuuden tutustua uuteen teknologiaan ja saamaan asiakkailta palautetta siitä. Tämä on tärkeää ihan heidän omankin ammattitaitonsa ja ylipää-tänsä kirjaston kehittymisen kannalta."

"Mielestäni on hyvä asia, että kirjasto lainaa uutta teknologiaa asiakkailleen. Esimerkiksi itse en ole ikinä kokeillut lukulaitetta, joten kirjaston ansiosta sekin tuli nähtyä ja koettua. On hyvä, että kirjastossa voi kokeilla uutta teknologiaa, ja jos se miellyttää, niin miksei sellaisen voi itsekkin ostaa."

"Hieno juttu. Laitteita on niin paljon erilaisia, eivätkä ne ole ihan halpojakaan, joten oli kiva päästä tutustumaan kirjaston laitteisiin ennen ostopäätöksen tekemistä. Lisäksi e-kirjat varmasti yleistyvät tulevaisuudessa tapana lukea kirjallisuutta ja kirjastojen ei kannata jämähtää menneisyyteen."

"Erittäin perusteltua! Näin ikäihmisenä sitä tahtoo jäädä vähän jälkeen tekniikasta. Upea mahdollisuus! "

Asiakkaat ovat kyselyn mukaan oivaltaneet lukulaitteiden lainauksen taustalla olevan ydinajatuksen, eli kirjaston halun tarjota asiakkaille mahdollisuus tutustua uuteen asiaan ja kokeilla jotakin, johon ehkä muualla ei ole mahdollisuutta. Kirjaston lanseeraamien palvelujen ei tarvitsekaan olla valmiita, vaan kokeilulle on löydettävä tilaa.

Asiakkaiden toiveissa oli ennen kaikkea mielenkiintoinen digitaalinen aineisto. Kauno- ja tietokirjallisuus olivat lähes yhtä toivottuja, ja myös digitaalisia lehtiä toivottiin kokoelmaan.

"Toivon tietenkin tulevaisuudessa mahdollisimman laajaa ja monipuolista e-tuotteiden valikoimaa."

Tehtävä verkkosivu josta voi lainata kirjoja omaan laitteeseen. Laitteiden lainailussa ei pidemmän päälle ole mitään järkeä koska niitä tuskin riittää kaikille halukkaille siinä vaiheessa kun tämä ottaa tuulta purjeisiin."

"Haluaisin lainata e-kirjat kirjaston kotisivujen kautta."

Kyselyyn vastanneiden määrästä (283) voidaan päätellä, että aihe kiinnostaa asiakkaitamme. Tosin vastauksissa täytyy ottaa huomioon se seikka, että kyselyyn vastasivat juuri ne henkilöt, jotka olivat lainanneet kirjastosta laitteen tai olivat muuten kiinnostuneita asiasta.

4. Muut tutkimukset

E-kirjojen lukulaitteista ja niiden käyttökokemuksista on tehty joitakin huomionarvoisia tutkimuksia. Aalto yliopiston kirjasto teki tutkimuksen lukulaitteiden käytöstä opiskelijoiden keskuudessa vuosina 2009 - 2010. Yhdysvalloissa samantyyppinen tutkimus tehtiin John

Jay College'n opiskelijoiden keskuudessa vuonna 2009. (Aaltonen et al. 2010; Kiriakova et al. 2010).

Aalto-yliopiston tutkimuksessa testattiin erityisesti kirjaston lukulaitteiden yhteensopivuutta eri e-kirjapalveluiden kanssa. Tutkimuksesta selvisi, että opiskelijat pitivät DRM-suojattujen e-kirjojen käyttöä erittäin hankalana. Sen sijaan e-kirjapalvelut, jotka tarjosivat materiaalia ilman DRM-suojaa toimivat hyvin. Tämän tyyppiset e-kirjapalvelut ovat yleensä kustantajien suoraan kirjastoille tarjoamia.

Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa puolestaan opiskelijat lukivat mieluummin aineistoa omilta kannettavilta laitteiltaan kuin kirjaston lukulaitteilta. Lukulaitteiden lainauksen ongelmaksi muodostui myös laitemallien nopea vanheneminen ja laitteiden kierto asiakkaalta toiselle.

Molempien tutkimusten lopputulos oli samansuuntainen. Suojatun e-kirjan siirto henkilökohtaiselle lukulaitteelle onnistui vielä kohtalaisen hyvin, mutta kirjaston lukulaitteelle siirto oli hankalampaa. DRM-suojattu aineisto vaatii joka kerta asiakkaalta lukulaitteen auktorisoinnin Adobe-tilin avulla. Ongelmia ilmeni myös silloin, jos lainaaja ei ollut poistanut lataamaansa teosta lukulaitteelta. Tällöin kirja jäi laitteelle niin kauan, kunnes laina-aika umpeutui, eikä kirjasto pystynyt poistamaan teosta laitteelta. Tutkimusten yhteenvetona voidaan todeta, että kirjaston olisi tärkeämpää toimia sen puolesta, että käytettävä aineisto on helposti siirrettävissä erilaisille mobiililaitteille, eikä ehkä keskittyä niinkään laitteiden lainaamiseen. (Aaltonen et al. 2010; Kiriakova et al. 2010).

5. Tulevaisuus

Yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset vaikuttavat kirjastotoimintaan monella tapaa. Yhteiskunnallisten muutosten lisäksi myös yksilöiden käyttäytymistavat muuttuvat. Kirjaston asiakkaiden toiveet ja tarpeet eivät ole enää samat kuin ne olivat vielä viime vuosikymmenellä. Mobiiliteknologian ja web-palvelujen nopea kehitys on vaikuttanut ihmisten tiedon käsittelyyn ja tallennustapoihin merkittävästi. Julkaisuala elää myös murroskauttaan ja on arveltu, että 20 vuoden sisällä digitaalinen julkaiseminen tulee ensisijaiseksi julkaisumuodoksi. Muutos tulee teorioiden mukaan koskettamaan erityisesti yleisiä kirjastoja. (Breeding 2011; Duncan 2010).

Laitteiden väliset erot tulevat pikku hiljaa häviämään ja formaateissa tullaan todennäköisesti löytämään yleiset ja yhteiset standardit. Alkuaskeleita tässä on jo otettu. Esimerkiksi Applen ja Samsungin laitteet pystyvät jo nykyisin käsittelemään DRM –suojattuja aineistoja Bluefire Reader –ohjelman avulla. Laittehankinnan tärkeimmäksi kriteeriksi tuleekin nousemaan itse laitteen käytettävyys.

Kirjastot joutuvat tulevaisuudessa miettimään infrastruktuuriaan tarkkaan, jotta se tukisi uutta toimintatapaa. Nykyiset kirjastojärjestelmät ovat rakentuneet pitkälti fyysisten aineistojen hallintaan. Digitoitumien tuo uudenlaisia tarpeita järjestelmien toiminnallisuuteen ja aineiston hallintaan liittyen. (Breeding 2011).

5.1 Mobiililaitteet

Erilaiset mobiililaitteet ovat yleistyneet nopeasti. Älypuhelimien lisäksi tablet-tietokoneiden menestys maailmalla on ollut huimaa. Wired –lehti julkaisi huhtikuussa 2010 artikkelin, jossa se ennusti tablet-laitteiden läpilyönnin muuttavan tiedonkäsittelytapamme pysy-

västi. (Levy 2010). Tuolloin artikkeli tuntui monesta lähes utopialta, mutta tänä päivänä olemme jo astuneet askeleen ennustettuun suuntaan. Vain runsas vuosi on kulunut ensimmäisen iPad .-version lanseerauksesta, mutta tablet -laitteet ovat jo vaikuttaneet monin tavoin ihmisten arkipäivään.

Tutkija Timo Tiuranniemi Filosofian Akatemiasta tekee parhaillaan väitöskirjaa aiheesta *laajennettu mieli*. Laajennettu mieli käsittää kolme eri osa-aluetta: tiedonhaun, tiedon suodattamisen ja tiedon tallentamisen. Laajennetun mielen apuvälineinä käytetään mobiiliteknologian laitteita. Ihminen kuljettaa mukanaan tarvitsemaan tietoa jollakin älylaitteella, jolloin tieto on nopeasti saatavilla. Laajennettu mieli on ihmisen älyn jatke, joka avaa uuden uudet mahdollisuudet työstää ja jakaa tietoa. Tiedon on oltava tällöin saatavilla verkon kautta, ja tietoa myös jaetaan ja tallennetaan verkkoon. (Keskitalo 2011)

Miten kirjastot ovat valmistautuneet muuttuneeseen maailmaan? Mitä palveluja me tulemme tulevaisuudessa tarjoamaan ihmisille, jotka kantavat mukaan koko tietopäkömaansa paikasta toiseen? Kirjastojen vaihtoehdoksi jää mukauttaa palvelunsa ja niiden välitystavat muuttuvaan tilanteeseen (Duncan 2010). Tarvitaan toimivia virtuaalipalveluja perinteisten palvelujen rinnalle. Tarvitaan myös henkilökunnan valmiuksia seurata teknologian ja trendien kehitystä ja ennen kaikkea valmiutta käyttöönottaa uusia palvelumuotoja. Tarvitaan myös toimintatapoja, jotka tukevat kirjastohenkilökunnan osaamista ja osaamisen hyödyntämistä. Osaaminen ja tietämys tulisi myös jakaa niin, että se hyödyttää koko kirjastokenttää.

Tulevaisuuden tutkija Thomas Frey Da Vinci –instituutista on tutkinut kirjaston tulevaisuutta ja todennut kirjaston muuttuvasta roolista mm. seuraavaa:

“... libraries are here to stay because they have a survival instinct. They have created a mutually dependent relationship with the communities they serve, and most importantly, they know how to adapt to the changing world around them.”

(<http://www.futuristspeaker.com/2010/07/the-future-of-libraries-interview-with-thomas-frey/>)

6. Yhteenveto ja opastus kirjastoille

Turun kaupunginkirjaston lukulaittekokeilu osoittautui onnistuneeksi. Saimme paljon hyvää palautetta asiakkailta ja näkyvyyttä myös mediassa. Projektia ei tulisikaan tarkastella pelkästään lukulaitteiden käyttöönottoprojektina, vaan enemmän uuden palvelumuodon lanseerauksena. Asiakkailta tullut palaute kertoo siitä, että kirjaston toivotaan olevan eturintamassa uuden teknologian käyttöönotossa. Kirjasto on turvallinen ja luonteva paikka tutustua siihen, mistä maailmalla puhutaan. Tärkein vastine, jota tällä lainauskokeilulla ja projektilla saatiin, olikin se, että kirjasto uskaltautui uudelle alueelle eturintamassa. Tämä projekti on myös kokonaisuudessaan lisännyt kirjaston henkilökunnan tietämystä niin e-kirjoista, digitaalisesta tekstistä kuin teknologiastakin. Se on ollut tärkeä oppimisprosessi ja sen arvo tulee ymmärtää myös tässä kokonaisuudessa.

Monet kirjastot miettivät nyt, lähtevätkö mukaan lainaamaan lukulaitteita asiakkailleen. Kannattaakin harkita tarkkaan, mitä kirjasto tavoittelee laitteiden lainauksella. Jos tavoitteena on tutustuttaa asiakkaat uuteen lukemisen tapaan ja esitellä laiteteknologiaa, kannattaa laitteiden lainausta harkita. Kokoelmassa olevat lukulaitteet eivät kuitenkaan yksistään tuo lisäarvoa kirjastolle. Laitteet on jo ”keksitty” ja suurin kiinnostus niitä kohtaan al-

kaa olla hiipumassa. Isoja investointeja varsinaisiin lukulaitteisiin ei kannata enää tehdä. Teknologia on kehittynyt jo tämän projektin aikana niin huimasti, että alussa hankittu laitevalikoima on huomattavasti nykyisiä laitteita puutteellisempaa. Tämän päivän lukulaite on huomenna jostain aivan muuta.

Lukulaite on aina väline, jolla päästään käsiksi sisältöihin. Se on osa kokonaisuutta, jonka tarkoitus on helpottaa digitaalisen tekstin käyttöä. Itsessään sillä on vain välinearvo. Kirjaston on hyvä kiinnittää seuraaviin asioihin huomiota, jos laitehankintaa harkitaan:

- Laitteet kehittyvät jatkuvasti. Samaa laitemerkkiä ei kannata hankkia suurta määrää, eikä hankintoja kannata tehdä kertahankintoina. Järkevämpää on seurata tilannetta ja kartuttaa kokoelmaa pikku hiljaa.
- Lukulaitteet vaativat myös päivityksiä. Päivitysversioiden seurantaan ja päivitysten tekoon pitää varata aikaa.
- Laitteiden tulee tukea avoimia formaatteja ja sopia yhteen DRM-suojausten kanssa.
- Tablet –tietokoneet vaativat yleensä omat ohjelmistot, joilla niiden sisältöä voidaan käsitellä. Ohjelmistot puolestaan vaativat asennuksia ja päivityksiä, joihin puolestaan tarvitaan usein IT -tuen apua.
- Henkilökunnan koulutukseen ja opastukseen tulee varata aikaa ja resursseja. Laitteiden käsittelyä ja tietämystä asiasta ei voi jättää vain muutamien henkilöiden varaan.
- Lukulaitteita ja sisältöjä ei ole järkevää sitoa yhteen. Toimivampaa olisi lainata laitteet tyhjinä kaapeleiden kera ja opastaa asiakkaat lataamaan itse haluamaansa aineistoa laitteille. Niille asiakkaille, jotka eivät osaa itse ladata aineistoa, voidaan kokoelmassa pitää muutama kappale laitteita, joissa on sisältöä valmiina.
- Laitteiden tulisi näkyä kirjastojärjestelmässä siten, että asiakkaiden on helppo löytää ne ja seurata niiden tilaa (lainattavissa, varattavissa jne.)
- Tiedotukseen kannattaa panostaa, esimerkiksi kirjaston verkkosivuilla, Facebookissa, blogeissa ym.
- Lukulaitteissa ei yleensä ole suomen tai ruotsinkielisiä käyttöohjeita. Ne on laadittava itse, jotta asiakkaat voivat helposti omaksua laitteen toiminnot.
- Mitä kehittyneempi laite, sitä enemmän se vaatii henkilökunnan perehtymistä.
- Laitemaailma ei ole koskaan valmis, vaan ajan tasalla pysymiseen pitää myös panostaa aikaa.
- Kirjastojen tulee miettiä lukulaitteiden lainausta kokonaisuutena, johon liittyy myös digitaalinen aineisto. Resursseja laitteiden lainaukseen kannattaa laittaa vain, jos tavoitteena on myös hankkia niihin sisältöjä.

Tulevaisuudessa yhä useammat ihmiset lukevat e-kirjan tai muun digitaalisen tekstin omalta mobiililaitteeltaan. Kirjaston kannattaakin erottaa jatkossa laitteet ja sisällöt toisistaan. Asiakas voi halutessaan lainata kirjastosta lukemisen mahdollistavan laitteen ja ladata joko kirjaston kokoelmasta, tai vapaasti Internetistä haluamansa sisällön. Kirjaston rooli digitaalisen tekstin maailmassa toivottavasti jatkuu. Nopeasta kehityksestä johtuen, kirjastolla on erittäin

tärkeä tehtävä tiedon välittäjänä ja myös tuottajana. Kirjaston tehtävänä on tukea kansalaisten tasa-arvoisuutta ja se rooli tulee korostumaan tulevaisuudessa.

Tämä projekti on nyt päätöksessään, mutta työ jatkuu. Monia avoimia kysymyksiä jäi vielä selvittämättä. Emme päässeet testaamaan erilaisia e-kirjapalveluita, emmekä DRM-suojatun aineiston käyttäytymistä lukulaitteissa. Tablet-laitteiden käyttöönotto on vasta alussa, joten siitäkin kaivattaisiin enemmän käytännön kokemusta.

Projektille asetetut tavoitteet on pääasiassa toteutettu. Parannettavaa olisi ollut projektin tiedotuksessa, joka jäi liian vähälle huomiolle. Tässä asiassa otamme oppia ja jatkossa vastaavissa tilanteissa luomme paremmat, ja erityisesti vuorovaikutteiset keskustelukanavat koko kirjastokentän käyttöön.

Miten tästä eteenpäin? Seuraava vaihe on erilaisten e-kirjapalveluiden käyttöönotto ja niiden integrointi kirjaston palveluihin. Tutkittavaksi jää, miten e-kirjat nostetaan esiin kirjaston kokoelmissa. Miten kirjastojärjestelmä tukee e-kirjojen käyttöä? Mitä vaatimuksia e-aineisto asettaa kirjastojärjestelmälle? Onko DRM –suojatun aineiston käyttöön olemassa helpompia keinoja kuin nyt? Millaisia palveluja pystymme rakentamaan tablet –laitteiden avulla asiakkaillemme? Millaisia digitaalisia palveluja ylipäätään rakennamme asiakkaillemme?

Kansallisella tasolla olisi myös mietittävä, miten yhdessä rakennamme uusia palveluja ja jaamme tietoa niistä. Monessa eri kirjastossa mietitään samoja asioita ja yhteinen tietämys tulisi koota jollain keinolla yhteen. Pyörää ei kannata keksiä kahta kertaa tässäkin tapauksessa. Ja lopuksi vielä Thomas Freyn aatteita kirjaston tulevaisuudesta:

“The declining importance of “ink-on-paper” books creates many exciting new opportunities for the evolution of next generation libraries. What will they look like? What kind of tools and capabilities can be added? How will future libraries fit into the lives of the people they serve? The canvas has been stretched, but the masterpiece is yet to be created.”

[\(http://www.futuristspeaker.com/2010/07/the-future-of-libraries-interview-with-thomas-frey/\)](http://www.futuristspeaker.com/2010/07/the-future-of-libraries-interview-with-thomas-frey/)

Lähteet:

Aaltonen, Mari et al. 2010. A collaborative study: on the demands of mobile technology on virtual collection development. 76th IFLA General Conference and Assembly. 10 -15 August 2010.

Breeding, Marshall 2011. “Preparing for the Long-Term Digital Future of Libraries”. *Computers in Libraries*, Jan/Feb2011, Vol. 31 Issue 1, p24-26.

Duncan, Ross 2010. “Ebooks and beyond: the Challenge for Public Libraries”. *APLIS* Jun2010 Vol 23 Issue 2, 44 – 55. *APLIS*, Jun2010, Vol. 23 Issue 2, 44-55.

Keskitalo, Sanna 2011. “Älyn jatke”. *Turun Sanomat* 20.2.2011.

Kiriakova, Maria et al. 2010. “Target: Pilot Testing Ebook Readers in an Urban Academic Library”, *Computers in Library* March2010, 21-24.

Levy, Steven 2010. Tabula Rasa. Why the new generation of tablet computers changes everything. *Wired* 2010: 4.